

Razdejanje na begunski poti onstran Ljubelja na koroški strani proti Borovljam

Skozi objektiv Marjana Kocmurja

2. del

V. M.

Fotograf Marjan Kocmur je med umikom beguncev iz Slovenije na Koroško maja 1945 posnel vrsto fotografij, ki veljajo za dragocen dokument o tragediji slovenskega naroda. V Argentini je izdal štiri knjige pričevanj *Odprti grobovi*.

V knjigi *Umik čez Ljubelj, maj 1945, skozi objektiv Marjana Kocmurja* (Mohorjeva založba Celovec) je njegovo življenje opisal nečak Boštjan Kocmur. Nadaljujemo pripoved iz prejšnje številke.

Na Masarykovi cesti Zadnja ohranjena fotografija Marjana Kocmurja, posneta v Ljubljani še pred umikom, je bila z ustanovne seje Narodnega odbora za Slovenijo 3. maja 1945 v mali dvorani na Taboru. Njeno vodstvo se je že čez nekaj dni moralo umakniti na Koroško. Ker je bil sam, sicer kot civilni fotoreporter, skupaj s svojima bratoma in svakoma vpet v medvojno dogajanje na protirevolucionarni strani, se je 5. maja 1945 skupaj

z delom Kocmurjeve družine umaknil pred partizani, ki so se iz Primorske naglo približevali Ljubljani. Na pot so se podali oče Alojzij, mati Frančiška, Marjan ter sestri Irena in Justina z enomesečnim dojenčkom. Pot jih je vodila izpred domače hiše v ljubljanskih Mostah, kjer se tudi začne fotografski opus umika, proti glavni železniški postaji. Ohranjeni so nekateri posnetki z današnje Masarykove ceste, kjer je vidna vsa družina. Ustavili so se pri očetovih prijateljih v Gamelnah, kjer so za nekaj dni želeli najeti voz z vprego, češ da se bodo kmalu vrnili. Oče Alojzij sprva ni privolil v ločitev družine, a ga je Marjan pregovoril z besedami, da se ženskam ne more nič zgoditi, oba pa da se

bosta kmalu vrnila. Zaradi težavnosti poti in nemogoče oskrbe dojenčka so vse članice družine ostale, medtem ko sta Marjan in oče nadaljevala pot z drugimi begunci proti Koroški. Tako se je družina za vedno ločila.

Državni rop režima V Gamelnah so se ženske zadržale kratak čas, saj so terenci grozili s smrtjo vsem, ki bi beguncem dajali zatočišče. Tako jim ni preostalo drugega kot vrnitev v Moste. »Moščanski terenci so bili o njihovem prihodu obveščeni. Vsi ljudje so bili na ulici, /.../ jih pljuvali in psovali, neka stara ženska pa je zagrozila materi gospe Juste: 'Materam domobrancev bomo jermene iz pleč rezali!'«

Po koncu vojne je bila mati

ob pokojnino, družina pa razlastnjena ne le svoje hiše, ampak tudi pohištva in drugega imetja. Šlo je seveda za »državni rop« novega komunističnega režima, ki je bil takrat običajen. Sprva je morala mati celo plačevati najemnino za malo sobico v lastni hiši, kasneje pa je prek pravnih, katerih spisi so še ohranjeni, dobila v brezplačno uporabo sobo s skromnim inventarjem. V tej sobi se je stiskalo sedem ljudi. Zaradi umika moškega dela družine je bila mama Frančiška obsojena na šest tednov zapora in jih tudi »odsedela«.

Marjanovi ateljeji so bili s celotnim inventarjem »nacionalizirani«. Arhivski viri poleg pohištvenega inventarja omenjajo »kupe škatel negativov«.

Kljub težkim mislim na domače, ki sta jih bila z očetom prisiljena pustiti v Ljubljani, in skrbem za lastno prihodnost se je Marjan posvečal tudi instinktivnemu beleženju mučne poti beguncev. Namesto zapisov, ki se o njuni poti niso ohranili, zgodbo pripovedujejo zgovorne fotografije, ki že dolgo veljajo za izjemno pričevalne.

Angleži in komunisti 13. maja 1945 je Marjan z očetom na Koroškem prešel Dravo in pridružila sta se množici 35.000 beguncev različnih narodnosti v slabo varovanem prehodnem begunskem taborišču na Vetrinjskem polju, kjer sta si kakor drugi iz lesenih vej in platna naredila bivač. Iz Vetrinja so se ohranili redki posnetki slovenskih družin in skupnosti; eden takšnih so begunci z Ježice. Fotograf je zabeležil še zadnje posnetke pripadnikov Slovenske narodne vojske, kakor so se še pred umikom preimenovali domobranci. V nekaj dneh je britanska uprava ločila vojaški del taborišča od civilnega.

Po angleški prevari in vračanju domobrancev ter z njimi mnogih civilistov v Jugoslavijo konec maja je Marjan razočaran iskal pot do rešitve in zaposlitve.

27. julija 1945 sta z očetom zapustila taborišče Vetrin in se nastanila v Žihpoljah, na naslovu Maria Rain, Ehrendorf 13 (Vrsta vas).

Konec avgusta ga je brat Sebastijan iz špitalskega taborišča opozoril, naj pazi, saj so ga partizani iskali med begunci: »Kje pa je fotograf Kocmur iz Most /.../?«

Toda na opozorila se ni oziral. Z dovoljenjem pristojnih uradov je v naslednjih treh letih prepotoval nekatera koroška taborišča, v katerih so začasno živeli slovenski begunci. Vetrinjsko taborišče je bilo zaradi nevzdržnih razmer konec junija 1945 razpuščeno. Iz označb na negativih vemo, da je obiskal slovenske begunce v Peggetzu, Špitalu ob Dravi, Liechtensteinu pri Judenburgu ter Trofaiachu in vasi Anras, kjer je tri mesece živel škof Gregorij Rožman. Ohranjeni sta uradni dovolilnici za fotografiranje v begunskih taboriščih in škofijska dovolilnica za fotografiranje verskih dogodkov v taboriščih.

Slovenci so radi naročali posamezne fotografije ali cele komplete posnetkov umika in portretne fotografije iz taborišč, saj je tam »malokdo imel fotografski aparat, nihče pa ni imel možnosti razvijanja fotografij«. Anton Žakelj je v svojem znamenitem

dnevniku navedel, naj bi bil Kocmur v begunskih taboriščih prodal »na tisoče kakovostnih fotografij«.

Begunska smrt V osebnem fondu Marjana Kocmura v Studii Slovenici je ohranjenih veliko korespondence z naročniki in posredniki. Iz njih je razvidno, da je imel organizirano mrežo in distribucijo posnetkov.

Med drugim so zanimiva pisma posrednika Mirta, ki mu je poročal, kako med ljudmi vzbudi pozornost z besedami, kadar prejme nov sveženj slik. »Najradostnejši dan vaših otrok« je npr. naslov slike prvoobhajancev. Izdelal je tudi plakat, na katerega je vabljivo zapisal: »Lepa fotografija je lep spomin za celo življenje.« Žakelj mu je v enem od mnogih ohranjenih pisem poročal o prodaji tretjine poslanih fotografij v enem samem dnevu, in sicer 685.

Ko je oče Alojzij zbolel, sta se na njegovo željo preselila v begunsko taborišče v Spittal. Tam je oče 3. februarja 1947 umrl.

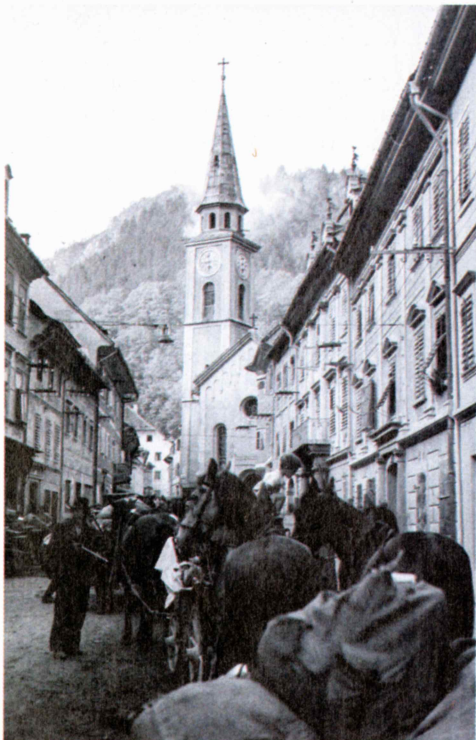
Od 1. marca 1948 je Marjan delal pri fotografu Hansu Kriberju iz Celovca kot retušer. Pri njem je bil od 12. maja do 11. avgusta 1948 tudi zaposlen.

Fotograf in dokumentalist

Marjan Kocmur se v zgodovino ni zapisal le kot fotoreporter. Že v Vetrinju in drugih begunskih taboriščih ter kasneje v izseljenstvu je skrbno zbiral pričevanja ljudi, ki so preživeli drugo svetovno vojno in povojne poboje, ter jih z naslovom *Odprti grobovi* objavil pod psevdonimom Franc Ižanec. Pričevanja je vedno zapisal po nareku pričevalca pred dvema pričama. Na koncu pričevanja so podpisi vseh štirih, ki zagotavljajo verodostojnost zapisnika. Knjiga *Odprti grobovi*, ki je od leta 1965 do leta 1971 izšla v štirih delih, je opremljena z njegovimi skicami, zemljevidi in fotografijami. Izšla je pod psevdonimom, da mama in sestre v domovini ne bi imele težav, a je Udba kljub temu prišla na sled in s tem v zvezi zasliševala sestro.

Marjanova brata domobranca sta prišla na Koroško s svojima vojaškima enotama. Enemu, Sebastjanu, se je uspelo izvit vrniti domobrancev iz Vetrinja in je po tihotapski poti najprej odšel v Rim, dve leti kasneje pa je odplul v Argentino. Brat Lojz je bil vrnjen in partizani so ga umorili že v gozdu na Koroški Beli blizu Jesenic.

Na podlagi ohranjenega ladijskega listka vemo, da se je bratu Sebastjanu leta 1949 prek ►

Begunci se z dolgimi zastoji prebijajo skozi Tržič (vse črno-bele fotografije so iz knjige *Umik čez Ljubelj*).

Domobranci v vetrinjskem taborišču pri Celovcu pred velikim zločinom Britancev in partizanov

► Genove pridružil tudi Marjan. Brata sta se naselila v okraju Florida v Vicente Lopezu, na ul. Alvear 1080. Sprva sta delo našla v avtokleparski delavnici, nato se je Sebastjan zaposlil v kovinarski industriji. Marjan je kasneje odprl štiri fotoateljeje na različnih koncih Buenos Airesa. Kljub velikim naporom se ni mogel privaditi jezika, kar je bila poleg njegove bolezni (epilepsije) verjetno največja ovira pri vživetju v novo okolje. Čeprav je težko komuniciral z ljudmi, so njegovi reklamni listki in plakati tako v slovenščini kot v španščini uspešno vabili stranke.

Zakladnica Odprtih grobov

Decembra 1964 je iz dopisovanja z dr. Brankom Rozmanom, profesorjem v semenišču v Adroguju in urednikom revije *Vestnik*,

razvidno, da je Marjan želel prodati negative iz Vetrinja. Dr. Rozman mu je pisal: »Saj me je vaš idealizem, ki je bil zame pravo razodetje, naravnost prevzel.« Predlagal mu je, naj dokumente pričevanj objavlja v snopičih, opremljenih s fotografijami, in mu hkrati ponudi vso moralno podporo. Konec 60. let se je veliko ukvarjal z zbiranjem pričevanj iz medvojne časa v Sloveniji in izdal še četrto, najobsežnejši zvezek *Odprtih grobov*.

Zanimivo je dopisovanje z enim od pričevalcev Anatolom Fabjančičem iz leta 1966, potomcem rodbine, ki so ji zaplenili več graščin na Slovenskem: »Želim vam veliko uspeha. Delo, ki ste si ga naložili, je ogromno in morda bodo šele čez 50 in več let znali pravilno

oceniti ta vaš trud, enako kot se danes trgajo za Valvasorja, sam pa je zagrenjen moral živeti med sodobniki.«

Iz pisem je razvidno, da je Marjan pošiljal pakete s slikami iz Vetrinja in taborišč pa tudi kasneje iz Argentine v Kanado in ZDA za osebne namene in za objavljanje v tamkajšnjih slovenskih časopisih.

Leta 1970 je hudo zbolel in bil dalj časa hospitaliziran. Tam si je nesrečno zlomil roko in kolk ter tako ostal delni invalid. Leta 1985 so ga sprejeli v starostni dom Sv. Vincencija v Slovenski vasi v Lanusu. Umrl je 9. oktobra 1990 zaradi srčne kapi.

Brat Sebastjan je ob smrti Marjana Kocmurja napisal: »Mati – Domovina – Bog so bile vrednote, ki so dajale smisel tvojemu življenju. Zaradi

predanosti tem vrednotam si ustvaril veledelo, ki te bo preživel in s katerim si si sam postal spomenik.« **D**

Marjan Kocmur z leico v taborišču Spittal